

Danutė SABALIAUSKAITĖ

LIETUVIŲ KALBOS KELNIŲ PAVADINIMAI

Kėlnės – "ant juosmens ir kojų dėvimas drabužis". Bendro indoeuropietiško šios realijos pavadinimo nėra. Mat pats drabužis paplito kiek vėliau nei juosta, kepurė, apsiaustas, sijonas ar prijuostė (Hirt 1905 : 364–5; Schrader 1917 : 513). Beje, iš prijuostės kelnės ir atsirado (Schrader 1917 : 592). Kaip ir visoje Rytų Europoje, Lietuvoje jos nešiotos nuo seno. Tai patvirtina ir IX–XII a. archeologiniai radiniai (Volkaitė-Kulikauskienė 1970 : 130; Atlas 1986 : 107). Kadangi kelnės buvo viena pagrindinių vyriškos aprangos dalių, lietuvių kalboje yra nemaža jų pavadinimų. Jie pagal kilmę skirstomi į lietuviškos kilmės žodžius ir skolinius.

Lietuviškos kilmės pavadinimai

Dažniausias šio drabužio pavadinimas lietuvių kalboje yra nežymėtoji leksema **kėlnės**, *kėlnės*: *kėlis* (Fraenkel 236–7; Skardžius ŽD 262). Ją turi tik lietuvių kalba. Senesnė forma yra *kėlinės*. Palaipsniui greta jos pradėta vartoti ir *kėlnės* (Būga II 341; Zinkevičius II 241). Beje, tai nėra koks nors ypatingas reiškiny, trumpėjo ir kai kurie kiti žodžiai, pvz. *vėlnias*: *vėlinas*, *paskui*: *pasaku*, *štai*: *šitai* ir kt. (Zinkevičius II 165). Abu minėtieji pavadinimo variantai pirmą kartą užfiksuoti XVII a. pr.: *kėlinės* – K. Sirvydo žodyno I leidime (beje, ten yra ir žodis *kelinė*, reiškiantis kojinę, blauzdinę) bei buv. Karaliaučiaus archyvo XVII a. rankraštyje, o *kėlnės* – S. B. Chilinskio Biblijos vertime bei D. Kleino gramatikoje (SD(1)13,32,184, *kelinė* 98; Lex 51; KIGr 70; Ch2Moz28,24). Abi formos randamos daugelyje XVIII–XIX a. žodynų (R 58, 268, MŽ 114, 280, 358; K I 195; II 129). Žodis *kėlnės* paplitęs visoje Lietuvoje, tai pagrindinis šio drabužio pavadinimas (DūnŽ 128; DrŽ 146; LKŽ V 527–8; DŽ 296). *Kėlinės* dažnesnis tik Baltarusijos teritorijoje esančioje Lazūnų tarmėje (LzŽ 114). Bendrinėje kalboje tokia forma nebevartojama. Tarmėse bei XIX–XX a. rašto paminkluose pasitaiko ir daugiau šio žodžio variantų: *keilnios*, *kėlenės*, *kelinai*, *kėlinios*, *kėlnios* (LKŽ V 489, 507, 518, 519, 529). Forma *kelinai* užfiksuota jau XVII a. (C I 977).

Pavadinimą iš lietuvių kalbos pasiskolino kai kurios Lietuvos paribyje esančios latvių tarmės, plg. lat. dial. *ķēlnas* "t.p." (ME II 362–3; Brenčė 232). Tačiau latvių kalboje šis žodis turi humoristinį atspalvį (Šaudiņa 16).

Eržvilko apylinkėse pasitaiko pavadinimas *palaidinės* (Erž 114). Tačiau

tokia šio žodžio reikšmė yra aiškiai antrinė, plg. *palaidinė* "viršutiniai vyrišk marškiniai, palaida moteriška bluzė".

Kiti lietuviškosios kilmės pavadinimai, skirtingai nuo *kėlnių*, yra žymė tieji. Juos galima būtų suskirstyti į tam tikrus pogrupius pagal jų paskirtį kokybę ar medžiagą, iš kurios šis drabužis pasiūtas.

Atskirą pogrupį sudaro apatinių bei maudymosi kelnų pavadinimai:

apatinės, *apatiniai*, *apatiniškės*, *apatinukės* : *apatinis*, -ė. *Apatinės* ir *apatinukės* yra bendrinės kalbos žodžiai, kitos formos daugiau vartojamos tarmėse (DūnŽ 28; LKŽ I 185; DŽ 19).

baltinėlės "baltos apatinės kelnės" : *báltas*. Pasitaiko apie Kupiškį (LKŽ I 615).

glaūdės, *glaudinės* "trumpos maudymosi, sporto kelnaitės" : *glaūsti*, *glaudūs*. Žodis minimas 1937 m. "Gimtojoje kalboje" (GK 1937, 138; LKŽ III 397–8). *Glaūdės* teikiama vartoti bendrinėje kalboje (DŽ 177; Pričinauskaitė 42).

kelnaitės, *kelnėlės* "trumpos apatinės ar maudymosi kelnės". *Kelnaitės* – bendrinės kalbos žodis (DŽ 296). *Kelnėlės* vartojama Baltarusijos teritorijoje, apie Breslaują (LKŽ V 597).

kričios, *kritės* "trumpos maudymosi ar sporto kelnaitės", dar plg. dažnesnės reikšmės: *kritė* "kelnų dugnas; vaikų kelnų užsegamasis užpakalis". Veikiausiai padaryta iš *kristi*, plg.: *Tavo kritė nusileidusi, žeme velkasi* (Barsyčiai). Kelnų reikšmė *kritės* vartojama Skuodo apylinkėse bei J. Jablonskio raštuose (LKŽ VI 637). *Kričios* pasitaiko XX a. žodynuose (J II 245; LKŽ VI 537). Dažnesni yra iš šio daiktavardžio padaryti veiksmazodžiai *kričiuoti* "vieno drabužio kraštus į kitą kišti; eiti atkišus užpakalį" bei *kričiuoti* "t.p." (Skaržius ŽD 516; LKŽ VI 573).

pamaūtės, *pamautinės* "vyriškos apatinės kelnės" : *pa(si)mauti*. Aptinkamas uteniškių šnektose (LKŽ IX 287).

steřblės "ppr. apatinės kelnės" : *steřblės* "senoviškų moteriškų marškinų pridurkai". Kelnų reikšmė vartojama tik apie Telšius (LKŽ XIII 752).

trumpikės "trumpos kelnaitės" : *truėpas*. Bendrinės kalbos žodis (DŽ 866; Pričinauskaitė 42).

Beveik visi minėtieji apatinių kelnų pavadinimai užfiksuoti tik XX a. Turbūt tai neatspindi realios padėties. Dalis šių pavadinimų galėjo atsirasti ir anksčiau. Tačiau tiek apatinių kelnų, tiek apskritai baltinių pavadinimai rašytiniuose šaltiniuose retai tepasitaiko – dėmesys kreipiamas į "svarbesnės" aprangos dalis. Taip yra ne tik lietuvių, bet ir, pavyzdžiui, lenkų kalboje (Borejszo 24). O ir apskritai istorikų duomenimis apatinius baltinius Europoje imta dėvėti gana vėlai, veikiausiai tik XIII a. (Borejszo 23).

Savo pavadinimus turi ir specialios kūdikių kelnaitės:

mautinukai "vaikų kelnaitės su pėdelėmis" : *mauti* (LKŽ VII 952).

šliaužtinukai "t.p." : *šliaužti* (LKŽ XIV 1063).

Tai naujadarai, kadangi pati realija atsirado neseniai. Abu žodžiai vartojami bendrinėje kalboje (DŽ 388; Pričinauskaitė 42).

Kaip jau minėta, kelių pavadinimai priklausė ne tik nuo jų paskirties, bet ir nuo kitų dalykų, pavyzdžiui, nuo spalvos ar formos, kitaip tariant, išvaizdos:

dryžinės "dryžos kelnės" : *dryžas*. Vartojama apie Kudirkos Naumiestį (KudN 256).

kérškelnės "dryžos, keršos kelnės" : *kéršos* + *kélnės*. Pasitaiko Skuodo apylinkėse (LKŽ V 625).

plāckelnės, plačiakelnės "tam tikros plačios kelnės" : *plāčios* + *kélnės*. Bendrinės kalbos žodis, užfiksuotas kai kuriuose XX a. žodynuose (BŽ 616; LKŽ X 48,50; DŽ 569).

pūskelnės "trumpos, iki kelių kelnės" : *pūšė* + *kélnės*. Randamas kai kuriuose XX a. žodynuose (NdŽ III 47; LKŽ X 1037). Bendrinės kalbos žodis.

statinės "ilgos standžios kelnės" : *statūs, statyti*. Užfiksuotas keliuose XVIII–XX a. žodynuose (B; N 498; NdŽ IV 91; LKŽ XIII 680).

Visi iki šiol aptarti kelių pavadinimai yra stilistiškai neutralūs. Išsiskiria stilistiškai konotuoti žodžiai, susiję su šio drabužio kokybe. Jie reiškia prastas, palaikes, apipliesusias kelnės:

kėlinpalaikės, keilinpalaikės, kelnāpalaikės, kelnīapalaikės, kėlnpalaikės : *kélnės, keilinos + palaikis* (LKŽ V 489, 519, 527, 528, 529).

keleñzdras, keliñčios, kelkšnės, kelnýnos, kėlniščios, kelnīūkštės, kelšės, kelžnos : *kélnės* (LKŽ V 507, 518, 522, 529, 530, 553). Vartojama daugiau pietinėje Lietuvoje, bet pasitaiko ir kitose vietose.

tapūžos "prastos kojinės ar kelnės. Veikiausiai sietinas su kitais šios šaknies žodžiais, plg. *tapūžinėti, tapūžinti, tapūžioti* "sunkiai, nerangiai eiti, vaikščioti", *tapūžà, tãpūžis* "ištižėlis, nevykėlis". Iš turimo pavyzdžio, užfiksuoto Gargžduose, sunku spręsti, koks konkrečiai drabužis turimas galvoje – kojinės ar kelnės, plg.: *Galėsi dabar tapūžioti į klumpius įsispyręs su sulopytoms tapūžoms* (LKŽ XV 839).

terletynės "ppr. apatinės kelnės" : *terlioti*. Pasitaiko apie Plungę (LKŽ XVI 74).

Pažymėtina, kad visi minėtieji lietuviškosios kilmės pavadinimai, išskyrus *kélnės* (bei variantus), *kritės* ir *statinės*, raštų kalboje pradėti vartoti tik XX amžiuje.

Skolinius į atskirus semantinius pogrupius išskirti būtų sudėtinga, nes neretai tas pats žodis turi kelias reikšmes (pvz., *būksvos* "kelnės; apatinės kelnės" ir pan.), todėl nebūtų prasmės tokio tipo žodį skaidyti į kelis pogrupius. Skoliniai skirstomi tik pagal tai, iš kokios kalbos atėjo.

Polonizmai

dībkos "kelnės", plg. lenk. *dybki* "kojokai, pančiai" (LKŽ II 472). Vartojamas keliuose vietose apie Vilkaviškį bei Šakius.

gačios, gačės, gócės, góčės, góčios, górcios "apatinės kelnės", plg. lenk. *gacie* "t.p." (Skardžius 76). Šis pavadinimas paplitęs daugelyje slavų kalbų,

plg. s. ček. *hace* "kelnės, apatinės kelnės", rus. *zavu* "kelnės; šlaunys klubai", ukr. *zavu* "kelnės", serb-chorv. *zàŕe* "kelnės" ir kt. Tai slaviškos kilmės žodis, vienas iš nedaugelio drabužių pavadinimų, atėjusių iš praslaviškos epochos (Schrader 1917 : 603; Niderle 1956 : 228; Sokolovskaja 1974 166). Jo senumą rodo ir tai, kad iš slavų jį pasiskolino finougrių kalbos, plg. suom. *kaatio* "klubas; šlaunis; klešnė", est. *kaats, kaatsas* "jaučio klubas plačios kelnės", vengr. *gatyá* "apatinės kelnės". Praslaviškojo **gatja* kilmė nėra visiškai aiški. Turbūt įtikinamiausia hipotezė būtų mėginimas **gatja* kildinti iš ide. šaknies **g^hā-* "eiti, žygiuoti" žodžių (Brückner 131; Slawski 246; Fasmer I 397–8; Trubačev VI 106–8).

Į lietuvių kalbą šis žodis turėjęs patekti anksti, jis užfiksuotas jau XV a. (BB2Moz28,42). Vėliau minimas kai kuriuose XIX–XX a. žodynuose (N 259; [K] 129; J II 72; LKŽ III 472,484). Gyvojoje kalboje jis vartojamas telšikių bei varniškių šnektose.

gātkos, gačkos, gotkos "apatinės kelnės", plg. lenk. *gatkí* "t.p." (Skardžius 76). Lietuvių raštų kalboje užfiksuotas XVI a. (BB3Moz 16,4). Vartojamas maždaug tame pačiame plote kaip ir *gačios*, tačiau žymiai retesnis (LKŽ III 7, 156, 487). Dar žr. *gačios*.

gaĩžės "t.p.". Neaiškos kilmės žodis, galbūt sietinas su *gačiomis* bei *gātkomis*. Randamas tik F. Kuršaičio žodyne, bet ir ten dėl jo tikrumo abejojama ([K] 111; LKŽ III 48).

kalaĩšės "kelnės; klešnės" : *kalašà* "klešnė", plg. lenk. *kolosza* "klešnė". Kelnų prasme vartojamas keliose atskirose Lietuvos vietose (Kb, Krtv, Vdk; LKŽ V 103).

Rusicizmai

trūsikai "glaudės", plg. rus. *мпысукы* < *мпысы* "kelnaitės, trumpikės". Rusų kalbos pavadinimas gautas iš anglų kalbos, plg. angl. *trousers* "kelnės" (Fasmer IV 110). Anglų k. *trousers* < *trouse* kilo iš galų *triubhas* "kelnės", kuris savo ruožtu turbūt pasiskolintas iš s. prancūzų *trebus* "t.p.", o šis bus atėjęs iš lotynų *tubraci* "t.p.". Pastarojo kilmė nėra aiški, galbūt jis germaniškos kilmės (Klein 1658 ; Partridge 740; Buck 426).

Tai šnekamosios kalbos žodis, neteiktinas bendrinei lietuvių kalbai (DŽ 866). Iš rusų kalbos jį pasiskolino ir latviai (Reķēna 441).

galifė "kariško kirpimo, iki kelių siauros, nuo kelių į viršų platėjančios kelnės", plg. rus. *залуфе* "t.p.". Šis pavadinimas yra plačiai vartojamas lietuvių kalboje (Dub 190; KudN 257; Dbč 165; Erž 147). Paprastai jis suvokiamas kaip tarptautinis prancūziškos kilmės žodis, siejamas su prancūzų generolo G. A. Gallifet (1830–1909) pavarde. Nenuostabu, kad jis randamas bene visuose Lietuvoje išleistuose tarptautinių žodžių žodynuose jau nuo 1936 m. (TrpŽ¹ 321). Tačiau čia yra įdomus atvejis, jog tas žodis atsirado ne prancūzų, o rusų kalboje po I pasaulinio karo (Fasmer I 338; Šanskij I(4) 16). Netrukus iš rusų kalbos jis pateko ir į kai kurias kitas slavų kalbas, taip pat į lietuvių ir latvių kalbas, plg. lat. *galifē* (LLVV III 48).

(galėję patekti tiek iš baltarusių, tiek iš lenkų, tiek iš rusų kalbų) *pliūdrės, pliūdrios, pliūdro, pliudrinės, bliūrės* "labai plačios kelnės", plg. lenk. *pludry*, brus. *плудры* "plačios kelnės" (Brückner FW 120; Franckel 626; LKŽ X 254). Lenkų kalboje pavadinimas pirmą kartą užfiksuotas XVI a., o atėjo jis iš vokiečių kalbos, plg. vok. *Pluderhose* (Borejszo 169). Tai vokiškos kilmės žodis, sietinas su garsažodinės kilmės veiksmažodžiu *plaudern* "plepėti", plg. jo gretutinę formą *blodern* "šlamėti", kuri galėjusi reikšti ir "plevėsuoti" (Kluge 556).

Lietuvių raštų kalboje pirmą kartą pasirodė XVII a. (Lex 68). Vėliau randamas XVIII–XIX a. žodynuose, dainų rinkiniuose, laikraščiuose (Q 391; K 321; JD 835; LC 1883,6). Pavadinimas, matyt, buvo žinomas Mažojoje Lietuvoje, jis vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių, pasitaiko apie Raseinius, Kvėdarną bei Klaipėdą (LKŽ I 929; X 254).

šarovārai, šaraivārai, šaravārai, šaravōrai "ilgos plačios kelnės", plg. lenk. *szarawary*, rus. *шаровары* "plačios kelnės", ukr. *шаровару* "kelnės". Rusų kalba pavadinimą gavo iš turkų kalbos, plg. turk. *şalvar* "kelnės", o šie – iš persų, plg. pers. *šālvar* "t.p.", kuris padarytas iš pers. *šāl* "šlaunis". Į lenkų kalbą žodis pateko XVI a. per vengrų kalbą, plg. vengr. *salavári* "kelnės" (Fasmer IV 410; Borejszo 181).

Lietuvių kalboje šis žodis pirmą kartą užfiksuotas XIX a. pr. (D. Pošk). Galėjo pasirodyti ir kiek anksčiau, nes jis randamas XIX bei XX a. pr. dainų rinkiniuose (LB 345; JD 410, 930, 959; BsO 402). Beje, galimas daiktas, kad tuo metu ir tuose rinkiniuose užfiksuotos formos *šaraivārai, šaravārai* ir *šaravōrai* atėjo iš lenkų kalbos, plg. lenk. *szarawary*. Dabar jos nebevartojamos (LKŽ XIV 514, 515). Forma *šarovārai* pasirodė tik XX a. ir galbūt ją reikėtų sieti su rus. *шаровары* (LKŽ XIV 525).

Vokiškos kilmės pavadinimai

bīksės, bīksvės, bīksvos, bīkšios, bīkšvės "kelnės", plg. Rytų Prūsijos vok. *bekse*, vok. žem. *būze* "t.p." (Alminauskis 31). Vokiškos kilmės žodis, plg. vok. *Buze* "t.p.", kilęs iš **buck-hose* "ožio odos kelnės", dar plg. angl. *buckskin* "elnio odos kelnės" (Kluge 115; Pfeifer 189).

Žodžiai su svyruojančiu *v* pozicijoje tarp priebalsio ir balsio nėra labai retas reiškinys lietuvių kalbos tarmėse, plg. *brastà // brastvà, ląstà // ląstvà*. Prie tokių formų, matyt, buvo priderinti ir skoliniai, plg. *liėkarstva // liėkarsta, morkvà // morkà* (Zinkevičius LD 199).

Lietuvių raštų kalboje žodis pasirodė XIX a. (*bīkšios* – S. Dauk; A 1885,340; *bīksvės* – J I 207; JD 181). Pavadinimas paplitęs vakarinėse Lietuvos tarmėse (LKŽ I 813, 814).

Latvių kalbos *bīkses* "kelnės" vartojama ne tik tarmėse, bet ir bendrinėje kalboje. Tai pagrindinis latvių kalbos kelnų pavadinimas (Sehwers 11, 234; ME I 925; Karulis I 126; LLVV II 89).

Įdomus faktas, kad šis žodis paplito daugelyje Vidurio ir Šiaurės Europos

šalių: plg. lenk. dial. *buksey*, est. *püksid*, šved. *byxor*, norv. *bukser*, is. *buxur*, dan. *bukser*. Visur jis reiškia kelnės.

büksos, büksvos, büksvės "kelnės, apatinės kelnės", plg. vok. *Buxe* "t.p." Šio žodžio kilmė nėra visiškai aiški. Manoma, kad į lietuvių kalbą jis pateko iš lenkų kalbos, plg. lenk. *buksey* "t.p." (Skardžius 48). Tačiau veikiausiai jis, kaip ir *bikšės*, yra germanizmas, ypač turint galvoje, kad buvo vartojama Mažojoje Lietuvoje bei randamas daugelyje jos rašto paminklų nuo XVIII a. pr. (Urbutis B XXVII(1) 6–7; Q 278; B; Kabelka 64; R 210; MŽ 280; E 63). XIX a. II pusėje šis pavadinimas Mažojoje Lietuvoje dar buvo žinomas "Vyrai vasarą nešiojo audimo kelines... Žiemoj tai buvo buksvos nuo mil padarytos" (Kapelelis 346). Dabar jis žymiai retesnis nei *bikšės*, pasitaiko plotelyje tarp Raseinių, Jurbarko ir Veliuonos (JD 1375; LKŽ I 1144). Dažr. *bikšės*.

raitūzės, raitužės "senoviškos kelnės; raitininko kelnės", plg. vok. *Rei those* "jojimo kelnės" (LKŽ XI 86). Vokiškos kilmės žodis, plg. *reiten* "joti" + *Hose* "kelnės". Pasitaiko XIX–XX a. spaudoje, vartojama kai kurios Suvalkijos vietose (Tat; J II 72; KŽ 2052).

ūndrūzės "apatinės kelnės", plg. vok. *Unterhose* "t.p.". Vokiškos kilmės žodis, plg. *unter* "po" + *Hose* "kelnės". Galimas daiktas, kad į lietuvių kalbą pateko per kuršininkų tarmę, plg. kuršinink. *underūzes* "t.p." (Pietsch 76 78). Vartoja vakarų žemaičiai (Vaičiulytė 123).

Latvizmai

bikšės "kelnės". Apie šį žodį jau kalbėta, tai germanizmas. Tačiau jis vartojamas ir keliose šiaurės rytų Lietuvos vietose – Biržų bei Rokiškio apylinkėse (LKŽ I 813). Čia jis turėjo patekti iš latvių kalbos, plg. lat. *bikses* "kelnės".

kleitos "kelnės", plg. lat. *kleita* "suknelė". Tokia reikšmė žodis aptiktas tik Joniškėje (LKŽ VI 36). Šiaip jau latvizmas *kleitā* ir lietuvių kalboje reiškia suknelę. Į latvių kalbą pavadinimas atėjo iš vokiečių kalbos (Sehwers 50, 233; EH I 613; LLVV IV 258). Jis yra germaniškos kilmės, plg. angl. *cloth* "drabužis", oland. *kleed* "t.p.". Toliau bandoma sieti su s.angl. *clīðan* "pritvirtinti" (Kluge 375; Pfeifer 666; Klein 302).

Pavadinimai, artimi tarptautiniams žodžiams

Atskirą pogrupį sudaro skoliniai, artimi vadinamiesiems tarptautiniams žodžiams. Dažniausiai tai žodžiai, į lietuvių kalbą neseniai atėję iš rusų kalbos. Bet tam tikrais atvejais jų šaltinis gali būti ir kitos kalbos.

džinsai "kelnės, pasiūtos iš džinsinės medžiagos". Į lietuvių kalbą galėjo patekti iš rusų arba anglų kalbos, plg. angl. *jeans*, rus. *джинсы* "t.p." (Prieinauskaitė 41). Anglų kalbos drabužio pavadinimas kilo nuo medžiagos pavadinimo, plg. angl. *jean* "labai tvirtas medvilninis audinys". Pastarasis žodis pasiskolintas iš s.prancūzų kalbos, plg. *Genes* "Genuja, Italijos miestas" (Klein 827).

Pavadinimas vartojamas visoje Lietuvoje. Atėjo neseniai, kartu su realija. **kalisònai**, *kalsònai* "ilgos apatinės kelnės", plg. rus. *кальсоны*, lenk. *kalesony*, pranc. *caleçon*, isp. *calzones* "t.p.". Į rusų kalbą žodis atėjo XIX a. pradžioje iš prancūzų kalbos (galimas daiktas, per lenkų kalbą) (Fasmer II 171; Šanskij II 33).

Pracūzų k. jį pasiskolino iš italų k., plg. it. *calzoni* "kelnės", kuris siejamas su it. *calza* "kojinė". Šis gautas iš lotynų k., plg. lot. *calceus* "batas" (Dauzat 129; Buck 425).

Pavadinimas pasitaiko šnekamojoje lietuvių kalboje.

pantalònai "apatinės kelnės, kelnės", plg. rus. *напталоны*, pranc. *pantalons*, it. *pantaloni*, isp. *pantalones*, angl. *pantaloon* "t.p." ir kt. Pavadinimas atsirado prancūzų kalboje iš pranc. *pantalon* "pajacas, juokdarys". Šis atėjo iš italų kalbos, plg. it. *pantalone* "t.p.", kuris savo ruožtu kilo iš tradicinio italų farso personažo, vardu *Pantaleone*, nešiojusio siauras kelnės (Klein 1121; Oxford 647; Buck 425; Fasmer III 198–9). Lietuvių kalboje pavadinimas pasirodė maždaug XX a. pirmoje pusėje (TrpŽ¹ 728). Dabar iš vartosenos po truputį traukiasi.

pižamà "Indijoje – plačios lengvo audinio kelnės", plg. rus. *пижама*, lenk. *piżama*, angl. *pyjamas*, vok. *Pyjama* "t.p.". Į Europos kalbas žodis pateko per anglų kalbą iš hindi *pāējāma* arba urdu *pā-jāma* "t.p." (Klein 1112; Pfeifer 1063; Fasmer III 259).

Į lietuvių kalbą skolinys atėjo, matyt, XX a. pirmoje pusėje (TrpŽ¹ 770). Vartojamas bendrinėje kalboje, tačiau žymiai dažnesnė šio žodžio reikšmė yra "kambarinis ir miegamasis lengvas drabužis, susidedantis iš palaidinės ir kelnų". Ši reikšmė yra ir visose minėtose kalbose (LKŽ X 47; DŽ 568).

šòrtai "trumpos kelnės, dėvimos vasarą", plg. angl. *shorts*, rus. *шорты* "t.p.". Anglų k. pavadinimas kilo iš būdvardžio *short* "trumpas" (Webster 1073).

Kaip ir *džinsai*, nesenas skolinys, gana plačiai vartojamas šnekamojoje lietuvių kalboje (Prieinauskaitė 42; LKŽ XV 263).

Kaip matome, lietuvių kalboje esama nemaža šio drabužio pavadinimų – apie 40 (neskaičiuojant įvairių fonetinių variantų bei stilistiškai konotuotų žodžių, padarytų iš žodžio *kėlnės*). Maždaug pusė jų atsirado lietuvių kalbos dirvoje. Svarbiausias yra nežymėtoji leksema *kėlnės*.

Baltų kalbos neturi bendro šio drabužio pavadinimo. Be bendrinėje latvių kalboje vartojamo žodžio *bikses*, skolinio iš vokiečių kalbos, tarmėse gana dažnas germanizmas *ūzas*, plg. Pabaltijo vok. *hosen*, šved. *huso* (ME IV 410–1; Reķēna 441; Karulis II 460). Prūsų rašto paminkluose randami du šio drabužio pavadinimai: germanizmas *broakai* "tam tikros šlauninės kelnės", plg. vid.vok.žem. *brōk* "t.p." (Mažiulis I 158; Toporov I 253) ir neaiškos kilmės žodis *lagno* "kelnės", kurį V. Mažiulis mėgina sieti su prūsišku daiktavardžiu **laknas* "smarkiai judantis, lekiantis" (PKP II 279; Toporov IV 416–8).

Kiti lietuviškos kilmės pavadinimai yra semantiškai ar stilistiškai konotuoti. 8 žodžiai reiškia apatines kelnės, 2 – specialias kūdikių kelnaites, 5

nusako šio drabužio išvaizdą. Net 15 pavadinimų turi tam tikrą niekinamąjį atspalvį. Pažymėtina, kad visi minėtieji pavadinimai paprastai turi aiškiai apibrėžtą reikšmę.

Raštų kalboje, išskyrus *kėlnės* (bei variantus *kėlenės*, *kelinai*) (XVII a.) ir *statinės* (XVIII a.), lietuviškosios kilmės pavadinimai užfiksuoti tik XX a. Iš jų 9 vartojami bendrinėje kalboje.

Rasta 20 kelių pavadinimų, atėjusių iš kitų kalbų. Sąlygiškai juos galima būtų išskirti į dvi didesnes grupes: anksčiau gautus skolinius ir neseniai į lietuvių kalbą patekusius žodžius.

Pirmajai grupei priklausančys žodžiai paprastai yra labai reti, pasitaikantys tik atskirose šnektose ar raštuose. Jų reikšmė jau nėra tokia aiškiai apibrėžta, ta pati leksema kartais gali žymėti kelis drabužius ar to paties drabužio rūšis, plg. *kleitos* "kelnės", *kleitā* "suknelė"; *būksvos* "kelnės", "apatinės kelnės". Todėl jie skirstomi tik pagal tai, iš kokios kalbos pasiskolinti. Daugiausiai rasta slavizmy – 9 (5 polonizmai, 2 rusicizmai, 2 neapibrėžtieji slavizmai). Taip pat aptikti 4 germanizmai ir 2 latvizmai. Į bendrinę kalbą visi jie nepateko ir po truputį traukiasi iš vartosenos, nors kai kurie iš jų lietuvių raštų kalboje užfiksuoti jau gana seniai: *gačios*, *gātkos* – XVI a., *pliūdrės*, *būksos* – XVII a.

Antrąją skolinių grupę sudarytų pavadinimai, artimi tarptautiniams žodžiams. Jų yra 5, iš kurių 3 vartojami bendrinėje kalboje.

LITERATŪRA

Atlas 1986 : *Istoriko-ėtnografičeskij atlas Pribaltiki*. Odežda. Riga.

H i r t H. 1905 : *Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*. Strassburg. Bd. 1.

N i d e r l e L. 1956 : *Slavjanskije drevnosti*. Moskva.

S c h r a d e r O. 1917 : *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*. 2. Aufl., hrsg. von A.Nehring. Berlin, Leipzig. Bd. 1.

S o k o l o v s k a j a A. S. 1974 : Lingvogeografija i etimologija nekotorych nazvanij odeždy i obuvi. — *Problemy kartografirovaniya v jazykoznanii i etnografii*. Leningrad.

V o l k a i t ė - K u l i k a u s k i e n ė R. 1970 : Drabužiai. — *Lietuviai IX–XII amžiais*. Vilnius.

LITERATŪROS SANTRUMPOS

A — *Auszra*. Laikraštis išleidžiamas Lietuvos milėtoju. Tilžėje 1883–1886.

Alminauskis — A l m i n a u s k i s K. *Die Germanismen des Litauischen*. Teil 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen. K., [1934].

B — B r o d o w s k i j J. *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum* (Rankraštis vokiečių-lietuvių kalbų žodynas, du tomai, apie 1740 m.).

BB — *Biblia tatai esti wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per J a n ā B r e t k u n ā Lietuvos Pleboną Karaliaucziuię* (1590 m. rankraštis).

Borejszo — B o r e j s z o M. *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*. Poznań, 1990.

Brencė — B r e n c ė M. *Latvių kalbos leksikos lituanizmai*. Vilniaus universiteto diplominis darbas. Vad. V.Urbutis. V., 1962.

Brückner — B r ü c k n e r A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków, 1927.

- Brückner F W — Br ü c k n e r A. *Litu-slavische Studien*. I Teil: Die slawischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar, 1877.
- BsO — *Ožkabalių dainos*. Surinko J. B a s a n a v i č i u s. Shenandoach, Pa. 1902 m. T. 1—2 (Skaitmenys rodo dainos numerius).
- Buck — B u c k C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago, 1949.
- Būga — B ū g a K. *Rinktiniai raštai*. V., 1958—1961. T. 1—3.
- BŽ — B a r o n a s J. *Rusų lietuvių žodynas*. Antras naujai parašytas kirčiuotas leidimas. Kaunas, 1933.
- C — *Clavis Germanico-Lithuana* (Buv. Karaliaučiaus archyvo dviejų tomų rankraštis, parašytas tarp 1673—1701).
- Ch — C h i l i n s k i S. B. *Biblie su didžiu dabojimu perguldita Lietuwoš žmonems ant iszganitingos naudos*. London, 1660.
- S.Dauk — Simonas Daukantas (1793—1864), jo raštai.
- Dauzat — D a u z a t A. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris, 1954.
- Dbč — *Dubičiai*. V., 1989.
- DrŽ — N a k t i n i e n ė G., P a u l a u s k i e n ė A., V i t k a u s k a s V. *Druskininkų tarmės žodynas*. V., 1976.
- Dub — *Dubingiai*. V., 1971.
- DūnŽ — V i t k a u s k a s V. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*. V., 1976.
- DŽ — *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. V., 1972.
- EH — E n d z e l i n s J., H a u z e n b e r g a E. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai*. Rīga, 1934—1946. S. 1—2.
- Erž — *Eržvilkas*. V., 1970.
- Fasmer — F a s m e r M. *Étimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. M., 1964—1973. T. 1—4.
- Fraenkel — F r a e n k e l E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg-Göttingen, 1955—1965.
- GK — *Gimtoji Kalba*. Bendrinės kalbos laikraštis. Kaunas, 1933—1941.
- J — *Литовскій словарь* А. Ю ш к е в и ч а с з т о л к о в а н і є м ь с л о в з н а р у с с к о м з і п о л ь с к о м з я з y k a т з . Санкт Петербургъ, 1897—1922. T. 1—3.
- JD — *Lietuviškos dainos užrašytos par A n t ā n ā J u š k ē v i č ė*. Kazanė, 1880—1882. T.1—2 (Skaitmenys rodo dainos numerius).
- K — K u r s c h a t F. *Littauisch-deutsches Wörterbuch*. Hale, 1883. ([] dedama prie žodžių, kurių tikrumu Kursaitis abejoja). *Deutsch-littauisches Wörterbuch*. Halle, Bd. 1, 1870. Bd. 2, 1874.
- Kabelka — K a b e l k a J. *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. V., 1964.
- Kapeleris — K a p e l e r i s K. Kaip senieji lietuvininkai gyveno. — *Lietuvininkai*. V., 1970.
- Karulis — K a r u l i s K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga, 1992. T. 1—2.
- Klein — K l e i n E. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam, London, New York, 1966—1967. Vol. 1—2.
- KlGr — *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. 1653 metai. V., 1957.
- Kluge — K l u g e F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, 1957.
- KudN — *Kudirkos Naumiestis*. V., 1990.
- KŽ — K u r š a i t i s A. *Lietuviškai-vokiškas žodynas...* Göttingen, 1968—1973. T. 1—4.
- LB — *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen, gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann*. Strassburg, 1882.
- LC — *Lietuvizska Ceitunga*, iszeinanti kas utarninką. Klaipėda, 1877—1889.
- Lex — *Lexicon Lithuanicum*, parengė V.Drotvinas. V., 1987 (Rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas).
- LKŽ — *Lietuvių kalbos žodynas*. V., 1956—1991. T.1—15.

- LLVV — *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga, 1972—1989. S. 1—7.
- LzŽ — Petrauskas J., Vidugiris A. *Lazūny tarmės žodynas*. V., 1985.
- Mažiulis — Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*. V., 1988—1993. T.1—2.
- ME — K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis turpinājis J. Endzelīns. Rīga, 1923—1932. S.1—4.
- MŽ — Mielcke Ch. G. *Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Wörterbuch*. Königsberg, 1800.
- N — Nesselmann G. H. F. *Wörterbuch der Litauischen Sprache*. Königsberg 1851.
- NdŽ — Niedermann M., Senn A., Brender F., Salys A. *Lietuvių rašomosios kalbos žodynas*. Lietuviškai-vokiška dalis. Heidelberg, 1932—1968. T.1—5.
- Oxford — *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by C. T. Onions. Oxford, 1985.
- Partridge — Partridge E. *Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English*. New York, 1983.
- Pfeifer — *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen...* durchgesehen und ergänzt von Wolfgang Pfeifer. Berlin, 1993. Bd.1—2.
- Pietsch — Pietsch R. *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Berlin, 1982.
- PKP — Mažiulis V. *Prūsų kalbos paminklai*. V., 1981. T.2.
- D.Pošk — Dionizas Poška (1745—1830). Lenkiškai-lietuviškas žodynas (Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas) ir kiti jo raštai.
- Pričinauskaitė — Pričinauskaitė A. Drabužių ir jų detalių pavadinimai. — *Kalbos kultūra*, 1977. T.32. P.41—44.
- Q — Krauzė (vadinamasis) žodynas. (Buv. Karaliaučiaus archyvo rankraštinis vokiečių-lietuvių kalbų XVIII a. žodynas).
- R — Ruhig P. *Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon*. Königsberg, 1747.
- Reķēna — Reķēna A. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga, 1975.
- SD(1) — K. Sirvydo žodyno pirmasis leidimas (apie 1620m.).
- Sehwers — Sehwers J. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*. Berlin, 1953.
- Skardžius — Skardžius P. Die slawischen Lehnwörter im Altlitauischen. — *Tauta ir žodis*, 1931. T.7.
- Skardžius ŽD — Skardžius P. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. V., 1943.
- Slawski — Sławski F. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków, 1952—1985. T.1—5.
- Šanskij — Šanskij N. M. *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. M., 1963—1982. T. 1—2 (tom 2 pod red. N. M. Šanskogo).
- Šaudiņa — Šaudiņa V. *Lituānismi dažās Lietuvas pierobežas sēliskajās izloksnēs (Aknīste, Gārsene, Laši, Prode)*. Disertācijas kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga, 1994.
- Tat — Tatarė A. (1805—1889), jo raštai.
- Toporov — Toporov V. N. *Prusskij jazyk. Slovar'*. M., 1975—1990. T. 1—5.
- Trpž¹ — *Tarptautinių žodžių žodynas*. Red. J. Žiugžda. Klaipėda, 1936.
- Trubačev — *Ètimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov*. Pod red. O. N. Trubačeva. M., 1974—1993. V. 1—19.
- Urbutis B XXVII(1) — Urbutis V. Senosios lietuvių kalbos slavizmai. — *Baltistica*, 1992. T.27(1). P.4—15.
- Vaičiulytė — Vaičiulytė O. *Klaipėdos šnektos žodynas (valstiečių buitiskojo leksika)*. Vilniaus valstybinio universiteto diplominis darbas. Vad. V. Vitkauskas. V., 1977.
- Webster — *Webster's New Collegiate Dictionary*. Springfield, Massachusetts, 1977.
- Zinkevičius — Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*. V., 1984—1992. T.1—5.

KITOS SANTRUMPOS

angl.	—	anglų
brus.	—	baltarusių
ček.	—	čekų
dan.	—	danų
dial.	—	tarminis
est.	—	estų
ide.	—	indoeuropiečių
isl.	—	islandų
isp.	—	ispanų
it.	—	italų
kursinink.	—	kursininkų
lat.	—	latvių
lenk.	—	lenkų
lot.	—	lotynų
norv.	—	norvegų
oland.	—	olandų
pers.	—	persų
plg.	—	palygink
pranc.	—	prancūzų
rus.	—	rusų
s.	—	senoji
serb-chorv.	—	serbų-chorvatų
suom.	—	suomių
šved.	—	švedų
t.p.	—	taip pat
turk.	—	turkų
ukr.	—	ukrainiečių
vengr.	—	vengrų
vok.	—	vokiečių
žem.	—	žemaičių

Kb	—	Kabeliai, Varėnos r.
Krtv	—	Kurtuvėnai, Šiaulių r.
Vdk	—	Viduklė, Raseinių r.

NAMES OF TROUSERS IN THE LITHUANIAN LANGUAGE

Summary

This article deals with the lexical- semantical subgroup of the names of trousers. About 30 of them might be found in Lithuanian (phonetical variants are even more abundant). Some of them are neutral both stylistically and semantically, others, on the contrary, describe the quality or the purpose of the object. There is no common Indo-European name for the said object. Therefore there are many borrowings in Lithuanian (about 50 per cent). By the way, the same situation is observed in other languages.

The general name of this article of clothing is a neutral lexeme *kėlnės* "trousers". It is used all over Lithuania. It was first recorded in the written language at the beginning of the 17th century. The other names of Lithuanian origin may be subdivided according to the form (e.g., *plāčkėlnės* : *platūs* "wide" + *kėlnės* "trousers"), colour (*dryžinės* : *dryžas* "striped") or the purpose (*šliaužtinukai* : *šliaužti* "crawl"). One more group might be singled out: it would contain stylistically marked words (*kelnāpalaikės* : *kėlnės* "trousers" + *palaikis* "shabby", *terletynės* : *terlioti* "to soil"). All the names of Lithuanian origin except *kėlnės* and *statinės* "stiff trousers" ap-

peared in written Lithuanian only in the 20th century. Nearly half of them are used in Standard Lithuanian.

The borrowings are subgrouped only according to the language they come from. 9 borrowings stem from Slavic (*dìbkos, gačios, gaĩžės, galifė, gātkos, kalaišės, plūdršarovārai, trūsikai*), 4 from German (*bikšės, bũksos, raitũžės, ūndrũžės*) and 2 from Latvian (*bĩkšės, kleitos*). Some of them adopted in Lithuanian rather long ago, but they are seldom used at present. They are known only in some Lithuanian dialects or found in some writings. These words are not used in Standard Lithuanian.

The other group of borrowings consists of the so-called international words. There are 5 of them (*džĩnsai, kalisònai, pantalònai, pižamà, šòrtai*). They appeared in Lithuanian only in the 20th century, and it is difficult to say which language they came from. 3 of these words are in common use in Standard Lithuanian.